

mora exotiku hľadať aj inde, nielen v ďalekom zámorí. „*V době, kdy velké národy nesly pochodeň evropské civilizace do zámořských zemí a naplňovaly tak osudovou úlohu bílého muže, byli Češi odkázáni na středoevropský prostor habsburské monarchie*“ (s. 221). A hľadanie exotiky skončilo na českom vidieku. Napriek obrodeneckému zdôrazňovaniu „kultu chaloupek“ bola rodiaca sa moderná spoločnosť spoločnosťou mestskou. Vlastenecký vzťah k vidieku autor interpretuje ako oblasť misijného pôsobenia a zároveň ako zdroj exotiky, ktorú moderná (mestská) spoločnosť nachádzala v ľudovej religiozite, spôsoboch obliekania a podobne.

Exotické motívy však môžu byť reflektované aj ako prameň kritiky či ako prostriedok výchovného pôsobenia. Ondřej Sládek sa zamerával na obraz, resp. obrazy Indie v dobovej literárnej produkcii (najmä v poézii). V závere štúdie predkladá typológiu týchto obrazov v podobe, akú nadobúdali v literatúre 19. storočia. Jedným z nich je obraz Indie ako prostriedku sociálnej kritiky. Tento typ korešponduje s interpretáciou Věry Brožovej, ktorá na príklade románu *Robinson Crusoe* od Daniela Defoa ukazuje, akým spôsobom česká literárna produkcia pre deti v 19. storočí prepracovávala tento klasický text. V duchu výchovno-vzdelávacích cieľov boli exotické motívy Robinsona využívané ako zdroj poučenia o reáliách vzdialených krajov. Ich úlohou bolo transformovať základné motívy príbehu, najmä exotické a dobrodružné do polôh miestnych, známych, prístupných, slúžiacich predovšetkým na výstrahu alebo ako príklad hodný nasledovania.

V zborníku možno nájsť množstvo ďalších tém, ktoré odhaľujú naozaj široké spektrum vnímania cudziny, cudzieho a exotického. Oboznamovanie sa s inakosťou a poznávanie jej rozmanitých foriem tak možno sledovať v historickej perspektíve, z rôznych pohľadov a perspektív. Zborník príspevkov je rozhodne inšpiratívnu knihou nielen pre tých, ktorí sa venujú problematike 19. storočia.

Miriám Suchánková

BÍLIK, René: *HISTORICKÝ ŽÁNER V SLOVENSKEJ PRÓZE*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008. 248 s.

Významová priehľadnosť termínu je niekedy príčinou ilúzie, že jeho obsah je dostatočne jasný a že sa ním netreba príliš hlboko a obšírne zaoberať. Keď si napriek tomu vec vyžiada predsa len viac pozornosti, často nás zvedie k riešeniam, ktoré sa núkajú akoby samé od seba. Dochádza k eliminácii problémového videnia vecí, ich definovanie sa zjednodušuje. Toto je aj prípad historického žánru, ktorého genologické určenie sa často obmedzovalo na dostatočnosť časového rozdielu medzi časom tematizovaných udalostí a časom tvorby literárneho textu, a to aj napriek tomu, že literárna história prichádzala v tomto smere s istými novými podnetmi. René Bílik vo svojej monografii, ktorá je výsledkom dlhodobého systematického záujmu autora o historické v literárnom diele, prichádza s novým videním problému. Literárnohistorickej časti jeho knihy predchádza časť literárnoteoretická, v ktorej obšírne definuje predmet svojho skúmania. Vyrovnáva sa s definíciami, ktoré doteraz fungovali v priestore našej literárnej teórie. Analyzuje staršie definície, upozorňuje na ich nedokonalosti, a zároveň poukazuje na svoje inšpiračné zdroje, uvádzajúč čitateľa do histórie vlastného výskumu. Invariantný model historického žánru konštruuje s využitím aspektov filozofie a historiografie, pričom vychádza najmä z Ricoeurovho diela *Čas a rozprávanie*.

Centrálnu pozíciu v Bílikových úvahách má pojem stopy, historického faktu umožňujúceho predstavu minulého sveta. Stopa ako datovaný dokument sa stáva sprostredkovateľom medzi minulosťou a prítomnosťou, je v nej ambivalencia trvania a zmeny, ktorú autor považuje pre historický žáner za podstatnú. Čas funguje v týchto úvahách o žánrových charakteristikách ako interný parameter textu, nestojí už mimo jeho štruktúry. V historickom žánri dochádza k tematizácii času s cieľom skúmať jeho dominantné hodnoty, čas je v ňom epicky interpretovaný. Čo sa týka obrazu človeka, ten je potom

modelovaný predovšetkým prostredníctvom „dbovej úlohy“ hrdinu, majúcej v rámci sujetu „podobu skúšky“. Z hľadiska funkcie v štruktúre skúmaného žánru rozlišuje autor „východiskový historický fakt“, vytvárajúci základnú tematickú líniu diela, a „doplňkový historický fakt“, ktorý prvému vytvára pozadie. Historický fakt je potom prepojený s individualizovaným mikrosvetom postavy a prezentovaný epickou naráciou. Dôležité je zistenie, že historický žáner zobrazuje obdobia „zrýchleného pohybu“.

V literárnohistorickej časti práce vychádza Bílik z hypotézy o mimoriadnej disponovanosti historického žánru pre plnenie mimoliterárnych funkcií, spôsobujúcej preferovanie tohto žánru práve v obdobiach, v ktorých sa z rôznych dôvodov zosilňuje dôraz na tieto funkcie literatúry. Svoje skúmania začína romantizmom ako obdobiom autonomizovania historického žánru v slovenskej próze, a zároveň obdobiem, keď tzv. historická povesť bola dominantným prozaickým žánrom. Rekonštrukciou dbovej interpretácie minulosti a dejín dospieva k identifikácii dvoch typov tematizácie minulosti: skepticko-ironickej a oslavno-mýtckej. Analýzou textov z ďalších období potom zisťuje prítomnosť tejto opozície v celom doterajšom vývine historického žánru v slovenskej literatúre, pre ktorý ju modifikuje do podoby línie esteticko-problematizujúcej a mýtcko-pragmatickej. Súčasťou práce je aj sledovanie premien vzájomného vzťahu týchto dvoch línií.

Jednotlivé etapy literárneho vývinu, a tým aj jednotlivé dbove podoby historického žánru autor analyzuje vždy až po teoretizujúcom vstupe, oboznamujúcom s vedeckými nástrojmi tejto analýzy a so zdôvodnením ich voľby. K základnému metodologickému prístupu totiž pri každom období pribúdajú ďalšie, funkčne podriadené, meniace sa v závislosti od dboveho teoretického myslenia – filozofického, historiografického, literárnohistorického i politického. Podobne v závislosti od genologických charakteristík poukazujúcich na dotyk s inými žánrami prístupujú k skúmaniu aspekty archeotypálnej kritiky, psychoanalýzy, mytologickej interpretácie a teórie rozprávok (Propp). Pozo-

ruhodné sú aj analýzy prvkov a postupov populárnej periférnej literatúry v literatúre „vysokej“, najmä odkrývanie ich funkcie a motivácie využitia.

Sujety, postavy, priestor, konflikty ukotvuje v mimoliterárnej historickej, kultúrnej a spoločenskej situácii. V literárnom diele hľadá odraz dominujúceho dboveho konštruktu ľudských dejín. Historický žáner totiž vždy tematizuje nejakú „dbove relevantnú verziu minulosti a dejín“. V rámci spomenutých „verzií dejín“ potom často zisťuje prítomnosť zosilneného akcentovania národného aspektu, ale aj rôzne motivované vy-/do-/pre-tváranie minulosti. Toto však nie je jediný smer skúmania, autor analyzuje veci aj z druhého konca, keď odkrýva individuálne koncepcie alebo aspoň individuálne rozmery koncepcií dejín jednotlivých prozaikov. Interpretácia textu je vždy spätá s interpretáciou faktov literárneho života.

Jedným z dôležitých zistení je zistenie „prítomnosti viacerých žánrovo-recepčných konvencií“ v historickom žánri, a to ako jeho charakteristického znaku, z čoho vzhľadom na genologickú klasifikáciu vyplýva dôležitosť usporadujúceho žánrového princípu. Na tomto základe dospieva autor k zisteniu, že prózy typu Nižnánskeho *Čachtickej panej* nemožno zaraďovať k historickému žánru, lebo sú žánrovo usporadúvané časom dobrodružným. V Jarošových a Ballekových dielach je zas historické prítomné len kvôli súčasnosti – ide o „historizovanú súčasnosť“.

Bílikova interpretácia diel J. Kalinčiaka, J. M. Hurbana, M. Kukučina, L. N. Jégého, M. Rázusa, J. Horáka, M. Figuli, L. Zúbka, D. Tatarku a A. Hykischa zavŕšená dielami P. Pišťanka a I. Očenáša podáva cez uvedený reprezentatívny výber textov syntetizujúci pohľad na vývin historického žánru v slovenskej próze od jeho konštituovania po súčasnosť. Pohľad na diela z hľadiska ich žánrovej charakteristiky (objavnej a dobre argumentačne podloženej) zároveň odkrýva tie ich rozmery a súvislosti, ktoré by inak zostali nepovšimnuté.

Lubomír Kováčik